પ્રવચન નં.૧૪૨ શ્લોક-૪૨,૪૩,૪૪ તા.૨૧/૧૧/૭૮ મંગળવાર કારતક વદ-૭

શ્રી સમયસાર, ૬૮ ગાથાના કળશ (૪૨) નું છેલ્લું છે. (છેલ્લો પેરેગ્રાફ છે)

ચૈતન્યલક્ષણ સર્વ જીવોમાં વ્યાપતું હોવાથી (અવ્યાપ્તિદોષથી રહિત છે,) ત્યાંથી છે. શું કહે છે ? કે આ આત્મા જે છે, એ દયા–દાન–વ્રત–ભક્તિના પરિણામ છે. એ રાગ છે, એનાથી આત્મા જાણવામાં આવતો નથી. આત્મા તો ચૈતન્યલક્ષણ છે. એ જ્ઞાનસ્વભાવે છે, જ્ઞાનસ્વભાવની પરિણતિથી એ આત્મા જાણવામાં આવે છે. સૂક્ષ્મ વાત છે.

આ દેહ છે જડ, વાણી છે એ પણ જડ છે પણ અંદરમાં વ્રત–ભક્તિ–પૂજા આદિના ભાવ, એ પણ રાગ છે–જડ છે–અચેતન છે–એ પુદ્‌ગલ છે, એવું કહ્યું છે અહીંયા તો, આ આત્મા તો જ્ઞાનસ્વરૂપી–ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ, એ તો જ્ઞાનના લક્ષણથી –જ્ઞાનની પરિણતિથી, લક્ષ દ્રવ્યનું કરે, ત્યારે અનુભવ થાય છે. આવી વાત સૂક્ષ્મ છે પ્રભુ !

આ શરીરની ક્રિયાથી તો પ્રભુ ભિન્ન છે આત્મા ! પણ એ શુભ–અશુભ ભાવ, હિંસા–જૂઠું–ચોરી–વિષયભોગ વાસના પાપ, દયા–દાન– વ્રત–ભક્તિ–પૂજાના ભાવ પુણ્ય, બેય પુદ્‌ગલ છે, (એમ) અહીંયા તો કહે છે. કેમ કે ચૈતન્યની દરેક અવસ્થામાં એ રહેતા નથી. આકરી વાત છે ! એ ચૈતન્ય લક્ષણ આવ્યું ને ! ચૈતન્ય લક્ષણ સર્વ જીવોમાં વ્યાપતું હોવાથી જાણન. જાણન. જાણન. જે જ્ઞાનપર્યાય – જાણન લક્ષણ જે છે, એ લક્ષ દ્રવ્યનું કરે તો (આત્મા) અનુભવમાં આવે છે, તો સમ્યગ્દર્શન થાય છે. ધર્મની પહેલી સીડી સમ્યગ્દર્શન, જેને જિનેશ્વરદેવ–પરમેશ્વર 'સમકિત' કહે છે.

આ સમ્યગ્દર્શન શી રીતે થાય છે ? કે આ ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષિત આત્માને કરે, અનુભવ કરે તો એને સમકિત થાય છે. વ્રત–તપને ભક્તિ કે પૂજાના ભાવ બધા રાગ છે, એ રાગથી આત્મા પ્રાપ્ત થતો નથી, એનાથી તો બંધ થાય છે. સૂક્ષ્મ વાત છે ભાઈ ! રાગને તો અહીં પુદ્‌ગલ કહેવામાં આવ્યો છે. ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય, દિગમ્બર સંત તેનો શ્લોક છે તેની ટીકા અમૃતચંદ્રાચાર્યે કરી છે. હજાર વર્ષ પહેલાં દિગમ્બર સંત થયા એ એમ જાહેર કરે છે કે પ્રભુ ! તું તો આવો છો–જ્ઞાનથી (જણાય), જ્ઞાન. જ્ઞાન.... જ્ઞાન એ જ્ઞાન, આત્માની પ્રત્યેક અવસ્થામાં રહે છે, એ કારણે જ્ઞાનલક્ષણથી આત્મા અંદરમાં અનુભવમાં આવે છે. આહાહાહા !

જેટલા ભગવાનનું સ્મરણ, વ્રતના, તપના, ભક્તિના, અપવાસના, જાત્રાના ભાવ (એ) બધો રાગ છે, બધા પુદ્‌ગલ છે. આ વાત છે ! એ જીવ નથી. એને ભગવાન આત્મા નથી કહેતા, એને તો પુદ્‌ગલ કહે છે. શું કરે ? બહુ ફેર !

એ તો ચૈતન્યલક્ષણ દ્વારા-સર્વ જીવોમાં એ લક્ષણ છે, રાગ ને એ કાંઈ એનું લક્ષણ નહીં. એની જાત નહીં, ચૈતન્યની જાત નહીં, રાગ તો કજાત-અજીવ છે. મહાવ્રતના પરિણામ પણ અજીવ-રાગ-વિકલ્પ અજીવ છે. આ વાત છે ! બધો ય વ્યવહાર અજીવ છે ! !

ભગવાન આત્મા તો રાગથી ભિન્ન, ચૈતન્યજ્ઞાન લક્ષણથી-જ્ઞાનની વર્તમાન પરિણતિથી જ્ઞાયક ત્રિકાળી જીવ જાણવામાં આવે છે. આ વાત છે, આકરી જગતને !

અને જીવ સિવાય કોઈ અન્ય દ્રવ્યમાં નહિ વ્યાપતું હોવાથી. આત્મા સિવાય જ્ઞાન બીજા કોઈ દ્રવ્યમાં છે નહીં. આહાહાહા !

(ચૈતન્ય લક્ષણ) શરીરમાં નથી, વાણીમાં નથી, ધર્માસ્તિ (કાય) માં નથી, અધર્માસ્તિ (કાય) માં નથી, આકાશ ને કાળ અને પુદ્‌ગલમાં નથી, અને રાગ આદિ ભાવ, એમાં પણ નથી. અહીં આ જીવનો અધિકાર પૂર્ણ થાય છે, તો આમાં આ પૂર્ણ શક્તિનું વર્ણન કરે છે. અતિવ્યાપ્તિદોષથી રહિત છે, કેમ કે અન્ય દ્રવ્યોમાં એવું જાનન જાનન જાનન જાનન જે સ્વભાવ એ આત્મા સિવાય બીજા દ્રવ્યોમાં નથી. એ કારણે એ અતિવ્યાપ્તિદોષથી રહિત છે. અને એ (લક્ષણ) પ્રગટ છે. શું કહે છે ? જ્ઞાન, ત્રિકાળીપ્રભુ ભગવાન આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપી (જ્ઞાનની) જ્યોત ! એની પર્યાયમાં જ્ઞાન પ્રગટ છે, એ જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાન આત્મા છે. ચૈતન્ય બ્રહ્મ ! સર્વજ્ઞસ્વરૂપી ! પ્રભુ આત્મા છે. એ એની પર્યાયમાં જ્ઞાનની અવસ્થા પ્રગટ છે. એનું લક્ષણ જ્ઞાનનું, એ જ્ઞાનલક્ષણ પર્યાયમાં પ્રગટ છે. આવી વાતું હવે, (શ્રોતાઃ- અત્યારે ! !) અત્યારે ત્રિકાળ જ્ઞાનની પર્યાય પ્રગટ છે, રાગ હો તો રાગ ભિન્ન છે. શરીર ભિન્ન છે અને રાગને જાણનારી પર્યાય છે એ જ્ઞાનલક્ષણ પ્રગટ છે. આહાહા ! માર્ગ અલૌકિક છે !

'મુનિવ્રત ધાર અનંત બેર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો, પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો' - મુનિવ્રત પંચમહાવ્રત નગ્નપણું અનંતવાર લીધું, અઠાવીસ મૂળગુણ જે સાધુના કહેવાય છે એ અનંત વાર લીધા, એ તો રાગ છે, એ (કાંઈ) જીવ નથી, એ જીવનું સ્વરૂપ નહીં. 'મુનિવ્રત ધાર' અનંત બેર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો, પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો' - એ પંચમહાવ્રત છે, અઠાવીસ મૂળગુણ એ રાગ છે, આકુળતા છે, દુઃખ છે, પુદ્‌ગલ છે, દુઃખ છે આકુળતા છે, જડ છે, અજીવ છે. ભગવાન આત્મા, ચૈતન્યલક્ષણથી જે લક્ષિત થાય છે, એવું ક્યારેય કર્યું નહીં. આહા ! એવો દિગમ્બર સાધુ પણ અનંત વાર થયો, નગ્નપણું અનંતવાર, અઠાવીસ મૂળગુણ અનંત વાર પાળ્યા, એ તો રાગ છે, એ તો અજીવ છે, એ તો પુદ્‌ગલ છે. ભગવાન આત્મા ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષિત છે એવું (ધ્યાનમાં-સમજણમાં) લીધું નહિ ક્યારેય !

જાણન-જાણન જે પર્યાય પ્રગટ છે, આનંદની પર્યાય તો પ્રગટ નથી, આનંદ તો અંદર સ્વભાવમાં શક્તિરૂપ આનંદ છે પણ જ્ઞાનની પર્યાય તો પ્રગટ છે, એમ કહે છે. એ જ્ઞાનની પર્યાય દ્વારા દ્રવ્યનું લક્ષ કરવાથી, દ્રવ્ય પ્રગટ થાય છે- એ કાલે આવી ગયું- કાલે આવી ગયું' તું. સમજાણું કાંઈ. ? આહાહાહા !

વ્યક્તં–વ્યક્તં છે ને ! આ ચૈતન્યલક્ષણ પ્રગટ છે અને એમાં જીવના યથાર્થસ્વરૂપને પ્રગટ કર્યું છે. કાલ આવ્યું ' તું કાલ. ઝીણી વાત છે પ્રભુ ! આ ભગવાન આત્મા, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જે કહ્યો, એ અન્યમતિઓમાં નહીં એ જે આત્મા, આત્મા કરે છે એવો આત્મા નહીં. અહીં તો પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવ જેને આત્મા કહે છે એવા આત્માની જ્ઞાનની પર્યાય પ્રગટ છે, એ પર્યાય દ્વારા અંદરમાં લક્ષ કરવાથી, આત્મા છે એવું જ્ઞાનમાં પ્રગટ ભિન્ન દેખવામાં આવે છે. આહાહા ! સમજાણું કાંઈ ?

પ્રગટ, જે રાગ આદિ પ્રગટ છે પણ એ તો પુદ્ગલ છે– જડ છે. અહીંયા તો ચૈતન્ય સ્વરૂપી ભગવાન આત્મા એની પર્યાયમાં–અવસ્થામાં, ચૈતન્યનો અંશ વ્યક્ત–પ્રગટ છે. એ ચૈતન્યનો અંશ જે પ્રગટ છે એના દ્વારા અંતરદ્રવ્યમાં લક્ષ કરવાથી, ત્રિકાળીજ્ઞાયક ભાવનું લક્ષ કરવાથી, જે પર્યાય પ્રગટ છે, એના દ્વારા લક્ષ કરવાથી, અંતરમાં વસ્તુ પ્રગટ થાય છે. જ્ઞાનની પર્યાયમાં શક્તિરૂપ ગુપ્ત ભગવાન છે, એ જ્ઞાનમાં પ્રગટ દેખાય છે. આવી વાત છે. આવો વીતરાગનો માર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ ! અપૂર્વમાર્ગ છે આવો (માર્ગ) ક્યાંય, કોઈ પંથમાં, કોઈ માર્ગમાં, આ માર્ગ છે નહીં. આહાહાહા !

સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર જિનેશ્વર સર્વજ્ઞને વીતરાગ દશા પૂર્ણ થઈ તો એ (દશા) આવી ક્યાંથી ? અંતરમાં સર્વજ્ઞસ્વભાવ ને વીતરાગસ્વભાવ ભર્યો છે એમાંથી એ પર્યાય આવે છે ! કોઈ રાગની ક્રિયા મહાવ્રતની, દયા–દાનની–અપવાસ કરવા દેવ ગુરુ, શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા કરવી એ બધા (ભાવ) તો રાગ છે, એ રાગમાંથી સર્વજ્ઞપણું ને વીતરાગતા થતા નથી. આહાહાહા ! આવી વાત છે. ઉગમણો આથમણો ફેર છે.

એ રાગમાંથી, વીતરાગતા નથી આવતી અને રાગમાંથી, સર્વજ્ઞપણું નથી આવતું સર્વજ્ઞ, એકસમયની પર્યાયમાંથી સર્વજ્ઞપણું નથી આવતું. એ સર્વજ્ઞપર્યાય જે વર્તમાન અવસ્થા પ્રગટ જે જ્ઞાન લક્ષણ છે, એ ત્રિકાળીજ્ઞાયકને પકડે ધ્રુવને, ત્યારે એમાં સર્વજ્ઞસ્વભાવ છે ને વીતરાગ સ્વભાવથી ભરપૂર ભગવાન છે. ત્યારે એની દૃષ્ટિ જ્યારે થઈ કે હું તો જ્ઞાયક છું–ચિદાનંદ શુદ્ધ પૂર્ણ છું પર્યાય એમ પ્રતીત કરે છે. વર્તમાન જ્ઞાનનીપર્યાય, એમ પ્રતીત કરે છે કે હુ તો પૂર્ણ–શુદ્ધ–અખંડ આનંદકંદ છું. ત્યારે એ પર્યાયમાં શક્તિરૂપ ગુપ્ત ભગવાન હતો, પર્યાયની અપેક્ષાથી ગુપ્ત હતો, એ પર્યાયની દૃષ્ટિ ત્યાં ગઈ તો ગુપ્ત હતો તે પ્રગટ થઈ ગયો. આવી વાતું છે બાપુ ! બહુ આકરી વાત છે. આહાહા ! આ તો ભાષા તો સાદી પણ હવે ભાષા, ભાષાથી નીકળે ! આવું સ્વરૂપ, ભગવાન જિનેશ્વરદેવ એમ ફરમાવે છે એ આ સંતો, દિગમ્બર સંતો– કેવળજ્ઞાનના કેડાયતો, આહાહા ! એ માર્ગને પ્રસિદ્ધ–પ્રગટ કરે છે.

આ આંહી સુધી આવ્યું છે કે એટલા માટે એનું જ ગ્રહણને આશ્રય, કરવાથી. કોનું ? કે જાણન લક્ષણ જે પ્રગટ છે, એને ગ્રહણ કરવાથી અથવા એને અંતરમાં (સ્વસન્મુખ) લઈ જવાથી–આંહી તો પ્રગટ છે એને ગ્રહણ કરવાથી, ઓલા રાગને ગ્રહણ ન કરવો, સમજાણું કાંઈ ?

રાગને અને નિમિત્તને ગ્રહણ કરવો નહીં, જે જ્ઞાનપર્યાય પ્રગટ લક્ષણ છે, એનાથી ગ્રહણ કરીને, જીવના (યથાર્થ) સ્વરૂપનું ગ્રહણ થઈ શકે છે. કેટલું ? એ જયચંદ પંડિત ! શું કહે છે કે રાગને એ નિમિત્તોને ગ્રહણ કરવાથી એ લક્ષણ આત્માના છે નહીં, એનાથી આત્મા પ્રાપ્ત નથી

થતો. એ તો જડ છે. આહાહા ! પણ ભગવાન આત્માનું પ્રગટ લક્ષણ જાણન જે પર્યાયમાં પ્રગટ વ્યક્ત છે. એ દ્વારા અંદર વ્યક્તને પકડવાથી, એનો અર્થ આ છે કે એ તરફનો ઝૂકાવ કરવાથી, જ્ઞાનની પર્યાયને પકડવાથી એટલે ? રાગને પકડવાનું છોડીને, જ્ઞાનની પર્યાયને પકડી તો તત્કાલ અંદરમાં ગયો ! આહાહા ! ઝીણી વાતું બહુ બાપુ ! આહાહાહા !

એનું જ ગ્રહણ એટલે શું ? ચૈતન્યલક્ષણ, ચૈતન્યલક્ષણનું ગ્રહણ કરવાથી એમ કહ્યું છે. પર્યાય કાયમ છે ને ! કાયમ, ચૈતન્ય ચૈતન્ય.... ચૈતન્ય પર્યાય, જ્ઞાનની પર્યાય તો કાયમ અનાદિ છે ને અનંત છે. પણ એ પર્યાયને ગ્રહણ કરવાથી, રાગને નહીં, અતિવ્યાપ્તિ અમૂર્તને નહીં. આહાહાહા !

રાગ અવ્યાપ્તિ છે. અમૂર્તપણું અતિવ્યાપ્તિ છે અને ચૈતન્યલક્ષણ યથાર્થવસ્તુ વ્યાપ્તિ છે. અરે, પ્રભુ માર્ગ બહુ–સમ્યગ્દર્શન કોઈ અલૌકિક ચીજ છે ! અને એ સમ્યગ્દર્શન વિના બધું થોથા છે– એ વ્રતને તપને ભક્તિને સાધુપણા બધી ક્રિયા બધું સંસાર ખાતે છે. આંહી પરમાત્મા તીર્થંકરદેવે કહ્યું (જે) એ દિગમ્બર સંતો–મુનિઓ જગતને વાસ્તે કહે છે.

પ્રભુ ! એકવાર સાંભળ તો સહી–ખરો, તો તું છે, તારામાં દરેક અવસ્થામાં વ્યાપ્ત હોય તો તે જ્ઞાન છે, રાગ દરેક અવસ્થામાં વ્યાપ્ત નથી, માટે એ તારું સ્વરૂપ, લક્ષણ નથી. તારો જ્ઞાન પર્યાય છે એ તો દરેક અવસ્થામાં વ્યાપ્ત છે, તે કારણે જ્ઞાનની પર્યાયને (આત્માનું) લક્ષણ કહે છે. અને એને ગ્રહણ કરવાથી/રાગને નહીં, નિમિત્તને નહીં, જ્ઞાનની પર્યાયને ગ્રહણ કરવાથી દૃષ્ટિ ત્યાં જાય છે, આવી વાત છે ભાઈ, સાંભળવી કઠણ પડે, લોકો કંઈકને કંઈક માનીને બેઠા બહારથી. આહાહાહા !

એટલા માટે એનો જ આશ્રય ગ્રહણ કરવાથી એટલે કે જ્ઞાનલક્ષણને લક્ષમાં લેવાથી અને એનાથી લક્ષ્ય જે દ્રવ્ય, એનું યથાર્થ સ્વરૂપનું ગ્રહણ થઈ શકે છે. સમજાણું કાંઈ ? કેટલી સરસ ભાષા છે, સાદી ! કહે છે કે શરીરની ક્રિયાનું લક્ષ છોડી દે એ તો જડ છે, આ હલન–ચલન એ તો જડની ક્રિયા છે, અંદરમાં દયા–દાન–વ્રત–ભક્તિ–કામ–ક્રોધના ભાવ થાય છે એ પણ પુદ્‌ગલ છે જડ છે, તારામાં જે જ્ઞાનની પર્યાય જે લક્ષણ પ્રગટ છે એ ચૈતન્યસ્વભાવનું લક્ષણ છે, તો એ લક્ષણને તું ગહણ કરીને અંદરમાં જા. તો તારો સર્વજ્ઞસ્વભાવી ભગવાન આત્મા ચૈતન્યના લક્ષણથી ઈ વસ્તુ વ્યાપ્ત થઈ જાય છે, એટલે પ્રગટ થાય છે. આવી વાત ક્યાં ? વીતરાગ.... વીતરાગ વીતરાગ... આહાહાહા !

બીજી ભાષાથી કહીએ તો એ ચૈતન્ય લક્ષણ જે પર્યાય છે, એ રાગવાળી નહીં એ વિકારવાળી નહીં, છે તો પર્યાય ભલે, પણ વિકાર નહીં, એવી નિર્વિકારી ચૈતન્ય પર્યાયથી, પર્યાય આત્માનું કાયમી લક્ષણ હોવાથી, એને ગ્રહણ કરવાથી, જીવની પ્રાપ્તિ થાય છે. કહો દેવીલાલજી ? આવી વાતું છે બાપુ. આ વસ્તુ સાંભળવા મળે તેમ નથી બીજે કયાંય. જુઓ જયચંદપંડિતે.... (શ્રોતાઃ– અત્યારે તો માનસિક જ્ઞાન છે) માનસિક જ્ઞાન પર્યાય/જ્ઞાનની પર્યાય છે એ તો જ્ઞાનના ગુણની પર્યાય છે, ચિંતા–વિકલ્પ એ તો આત્મામાં નહીં, એ તો આત્માથી દૂર કરી દીધા. અહીં તો જ્ઞાનની જે પર્યાય છે એ, એ ચૈતન્યદ્રવ્યનું લક્ષણ છે. કેમ કે ત્રિકાળ–કાયમ જ્ઞાનની પર્યાય –પર્યાયજ્ઞાન રહે છે રાગ એનું લક્ષણ નથી. દયા–દાન–વ્રત–

ભક્તિ– રાગ, એ તો બંધના કારણ છે. રાગ પુદ્‌ગલ છે, અરરરરર ! એને છોડીને, જ્ઞાન જે પ્રગટ છે, ભલે પર્યાય છે પણ છે તો જ્ઞાન, આ જ્ઞાન–જ્ઞાનની પ્રગટ પર્યાયને અરે, એને ગ્રહણ કરવાથી એ કે દિ' ગ્રહણ (કરી છે) એણે ક્યારેય (આ કર્યું નથી), અનાદિથી રાગની ક્રિયા –દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા રાગ છે. – આ કરો, મંદિર બનાવો, આ બનાવો તે બનાવો, એ તો ધૂળ છે પર છે. આહાહા ! સમજાણું કાંઈ ?

જયચંદ પંડિતે પણ અંદર આચાર્યે જે ગાથામાં કહ્યું'તું વ્યાપ્ત–છે ને ! 'વ્યક્તં' (લક્ષણ) એને જીવનું કહેવું (કહીને) યથાર્થ સ્વરૂપને પ્રગટ કર્યું છે. છે ને અંદર ? કળશમાં, કાલ આવ્યું હતું, આ યોગ્ય, એ (લક્ષણ) પ્રગટ છે. ચૈતન્ય, તત્ત્વનું–જીવનું લક્ષણ કહ્યું એ યોગ્ય છે. યોગ્ય છે એટલે પ્રગટ છે. બે આવ્યા શ્લોક, છે ? ૪૨ શ્લોક.

ચૈતન્યતત્ત્વને જીવનું લક્ષણ કહ્યું છે. એ યોગ્ય છે. સમુચિત–સમ્યક્ બરાબર છે અને એ ચૈતન્યલક્ષણ પ્રગટ છે. આ ૪૨, ૪૨ કળશ નીચે છે, નીચેની ત્રણ લીટી એ કળશમાં છે, એને અહીંયા પ્રગટ કરે છે. છે ?

અતિવ્યાપ્તિ, અવ્યાપ્તિ દુષણથી રહિત, ચૈતન્યતત્ત્વને જીવનું લક્ષણ કહ્યું, એ યોગ્ય છે. –વ્યાજબી છે, કેમ કે એ –ચૈતન્યલક્ષણ પ્રગટ છે પર્યાયમાં એક વાત, અને "व्यगजितजीवतत्त्मय" અને એ લક્ષણથી જીવતત્ત્વ જે છે એ પ્રગટ થાય છે–ખ્યાલમાં પ્રગટ વસ્તુ છે (એમ) ખ્યાલમાં આવે છે. છે કે નહીં ?

બેતાલીસ કળશની છેલ્લી ત્રણ લીટી–આખિરની ત્રણ લીટી (છે) કાલે (સ્પષ્ટીકરણ) આવી ગયું'તું. બહુ વિસ્તારથી આજે (પાછો) એનો આ વિસ્તાર છે, કાલ આવ્યું હતું એનો જ આ વિસ્તાર છે. (શ્રોતાઃ– લક્ષ્યને પકડે તો લક્ષણ કહેવાયને) પણ ત્યારે પકડે, લક્ષણને પકડે, તો લક્ષ્યમાં જાય–જેનું લક્ષણ છે એને પકડે તો લક્ષ્યમાં જાય ! આ રાગને તો પકડયો છે અનાદિથી, કહે છે. એવા રાગ–પંચમહાવ્રતના પણ અનંતવાર લીધા છે. અનંત વાર મુનિ નગ્ન (થયો) અનંત વાર થયો છે અને પંચમહાવ્રતની ક્રિયા, પ્રાણ જાય તો–પણ એના માટે કરેલો આહાર ન લ્યે ! ચોકા કરીને (બનાવે) એ તો ન લ્યે ! ! એવી ક્રિયા રાગની તો એણે અનંતવાર કરી (છે.) સમજાણું કાંઈ ? આહાહાહા !

આ તો ચોકા કરે છે ને (આહાર) લે છે, એ તો વ્યવહારેય નથી સાચો, તો એવી રાગની ક્રિયા, એના માટે પાણીનું બિંદુ બનાવ્યું હોય તો લ્યે નહીં, એવી એવી રાગની ક્રિયા એણે અનંત વાર કરી, પણ અંદર ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષિત, ચૈતન્ય એ લક્ષણ ચેતનનું છે. એ રાગ, એનું લક્ષણ નથી. આવું ચૈતન્ય લક્ષણ (જે) છે એને ગ્રહણ કરીને, ચૈતન્યનું ગ્રહણ કરવું તે વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. (શ્રોતાઃ– પહેલા લક્ષણ ગ્રહણ કરવું ?) હા, રાગથી ભિન્ન ચૈતન્ય લક્ષણ પકડે તો એ લક્ષણ દ્રવ્યનું છે. તો ત્યાં દૃષ્ટિ જાય. અરે વાતું આવી વીતરાગ માર્ગમાં બાપા ! આહાહાહા !

જિનેશ્વર ત્રિલોકનાથ (તીર્થંકરદેવ) એમ ફરમાવે છે, એ સંતો ફરમાવે છે–દિગમ્બર સંતો ! (શ્રોતાઃ– સાચું લક્ષણ તો અનુભવ થાય ત્યારે કહેવાયને) ઈ લક્ષણ પ્રગટયું ત્યારે અંદરમાં ગયો, ત્યારે અનુભવ થયો એને ! તેથી કહ્યું ને, એનો ખુલાસો કર્યો છે. જે ચૈતન્યલક્ષણ છે તે વ્યાજબી છે પર્યાયમાં લક્ષણ છે, એ વ્યાજબી છે, એમ કહેવું છે ને અહીં ! અને તે

ચૈતન્યલક્ષણ પ્રગટ છે. ચૈતન્યલક્ષણ જે જાણન પર્યાય છે તે પ્રગટ છે. અને તેણે જીવના યથાર્થ સ્વરૂપને પ્રગટ કર્યું છે. – કાલ તો વાત ઘણી આવી ગઈ હતી. આહાહા !

ભગવાન આત્મા, એની ચૈતન્ય પર્યાય જે જાણન.. જાણન.. જાણન, એ તો ત્રણેય કાળમાં જાણન પર્યાય રહે છે, માટે એનું લક્ષણ આ છે. રાગ એનું લક્ષણ નથી, શરીરની ક્રિયા એનું લક્ષણ નહીં, એ તો પુદ્‌ગલના લક્ષણ છે. અને આ ચૈતન્યલક્ષણ, રાગથી ભિન્ન, સૂક્ષ્મપર્યાય પકડવી ઈ કાંઈ સાધારણ વાત છે ! ? આહાહાહા !

ઇન્દ્રિયોના વિષય બંધ થઈ જાય અને રાગ તરફનું લક્ષ છૂટી જાય ! એ શું, શું છે ? એ ચૈતન્યલક્ષણ જે પર્યાયમાં છે ત્યાં લક્ષ થઈ જાય, દૃષ્ટિ ત્યાં ગ્રહણ કરી લ્યે, તો એનાથી ચૈતન્ય પ્રગટ થાય છે. જેનું લક્ષણ છે, એ લક્ષણને પ્રગટ કરવાથી– લક્ષણ જેનું છે એવું લક્ષ્ય પ્રગટ થઈ જાય છે. વાત તો એવી છે. પ્રભુ ! આ વાત દિગમ્બર સંતો સિવાય ક્યાંય છે નહીં, ક્યાંય વાત આ છે નહીં. આહાહાહા !

લક્ષણ પ્રગટયું ત્યારે એ લક્ષ્યમાં ગયું અંદરમાં, (કેમ કે) જેનું લક્ષણ છે એનું લક્ષણ પ્રગટયું ત્યારે એનામાં ગયું. (શ્રોતાઃ– બેયનો કાળ એકજ છે ?) અંદરમાં સમય એક જ છે પણ ભાષામાં તો કેમ કહેવું ? (ભાષામાં તો ભેદ પડે !) આ.... આ.... આ.... ચેતન્ય છે રાગ નહીં નિર્મળપર્યાય હો. એમ લક્ષ ગયું તો ત્યાં એ લક્ષમાં દ્રવ્ય આવી ગયું, લક્ષમાં આવી વાતું છે. આહાહા ! શું શ્લોક ! શું શ્લોક ! ! (અલોકિક !)

એ શ્વેતાંબરના ૪૫ સૂત્ર વાંચે–કરોડો શ્લોકો વાંચે પણ આ વાત એમાં નહિ નીકળે. અમે તો બધા જોયા છે ને ! કરોડો શ્લોકો જોયા છે શ્વેતાંબરના, આ ચીજ ! આ ચીજ ! (એમાં નથી) (શ્રોતાઃ– શ્વેતાંબરના કરોડો શ્લોકોમાં રાગ પુદ્‌ગલ એમ ન આવ્યું) શું ? એ અહીં આવ્યું ને પુદ્‌ગલ એમાં ક્યાંય કાંઈ આવ્યું નથી, એ તો શુભયોગથી કલ્યાણે ય થાય અને બંધેય થાય– બેય (વાત) આવે છે. એ પછી આનંદઘનજીએ થોડુ પકડયું છે પણ એ બધું પછી, મૂળ ચીજને. ઝીણી વાત છે બાપુ ! આનંદઘનજીએ સૂત્રને ટીકાને માન્ય રાખી છે, એવી વાત છે. (શ્રોતાઃ– શ્વેતાંબરપણું કાયમ રાખ્યું છે ?) કાયમ રાખ્યું છે ! ઝીણી વાત છે પ્રભુ !

એ શ્વેતાંબર મત છે તે ગ્રહિત મિથ્યાત્વથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. દિગમ્બરમાંથી બે હજાર વરસ પહેલાં નીકળ્યો, દુકાળ–બારવરસનો દુકાળ પડયો. તો એ સ્વભાવથી ભ્રષ્ટ બનીને, નવાં શાસ્ત્રો બનાવ્યાં. એમાંથી આ બધું લઈ લીધું આ વાત એમાં નહીં. હવે કોઈ (કોઈ) અત્યારે કહે છે જરી, બીજાનું સાંભળીને, અહીંયાનું દિગમ્બરનું સાંભળીને, પણ આ ચીજ ન્યાં છે નહીં, ત્યાં તો વ્યવહાર કરતાં કરતાં નિશ્ચય થશે, વ્યવહાર પણ સાધનને મોક્ષનો માર્ગ છે, એમ કહે છે. આંહી સંપ્રદાયમાં એમ કહે છે અત્યારે, દિગમ્બર સંપ્રદાય પણ એ શ્વેતાંબરની જાત થઈ ગયો છે. વ્રત–તપ–ભક્તિ–પૂજા ખૂબ કરો, (એ) સાધન, એનાથી ધર્મ થશે. સાધ્ય–નિશ્ચય (એનાથી) થશે. બિલકુલ જૂઠ છે. કેમ કે એ તો બધા (ભાવોને) પુદ્‌ગલ કહ્યાંને ! અહીં તો (કહ્યું કે) પુદ્‌ગલના (ભાવો) છે, ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યે (કહ્યું છે.) આહાહાહા !

એ (દિગમ્બર સંત !) કુંદકુંદાચાર્ય, બે હજાર વરસ પહેલાં થયા (સંવત–૪૯માં) એ ભગવાન (સીમંધરસ્વામી) પાસે ગયા હતા, સીમંધર પ્રભુ (બિરાજે છે) ત્યાં, આઠ દિવસ

(ત્યાં) રહ્યાં અને (ત્યાંથી આવીને) આ બનાવ્યા શાસ્ત્ર ! ઓહોહો ! રાગ એનું લક્ષણ નથી, કેમ કે દરેક અવસ્થામાં રાગભાવ રહેતો નથી. (અને) શરીર આદિ જડ એનું લક્ષણ નથી, કેમ કે (જીવની) દરેક અવસ્થામાં શરીર રહેતું નથી. એ કહ્યુંને ૫૦ થી ૫૫ ગાથામાં કે રંગ, રાગથી ભિન્ન ભેદથી ભિન્ન રંગ નામ ગંધ રસ સ્પર્શ, સંહનન, સંસ્થાન એનાથી ભિન્ન, પણ રાગથી ભિન્ન અને રંગ રાગથી ભિન્નને ભેદથી અને રંગ, રાગથી ભિન્નને ભેદથી ભિન્ન ! ભગવાને ૫૦ થી ૫૫ ગાથામાં એમ કહ્યું, કુંદકુંદાચાર્ય દિગમ્બર સંત, જગતને જાહેર કરે છે, પરમાત્માનું આ ફરમાન છે, ભાઈ ! તારું લક્ષ જે રાગને નિમિત્ત ઉપર છે એ કાંઈ ચૈતન્યનું લક્ષણ નથી, ત્યાંથી એ લક્ષ છોડી દે ! જાણક. જાણક. જાણક. જાણક. જાણક જે દશા એ ચૈતન્ય વસ્તુનું લક્ષણ છે. તો એને પકડ ગ્રહણ કર, અને એનાથી ચૈતન્ય (તત્ત્વ) પ્રગટ થઈ જાય છે. જેનું લક્ષણ છે, લક્ષણને પકડયું તો ચૈતન્ય પ્રગટ થઈ જાય છે. ત્યાં (લક્ષણમાં) લક્ષ કરીને એમ કહે છે. આવી વાત છે બાપુ શું થાય ઝઘડા અત્યારે તો ઉભા એટલા થયા છે– કોઈ કહે આ એકાંત છે– ફલાણું છે. વ્યવહારથી પણ થાય છે એમ માનતા નથી ! ! પણ વ્યવહાર પુદ્ગલ છે ક્યાંથી માનીએ ! સાંભળ તો ખરો !

આંહી તો ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય, વ્યવહાર–ક્રિયાકાંડને પુદ્ગલ કહ્યા ! તારા છ છ મહિનાના અપવાસ કર્યા હોય, તે તો રાગની ક્રિયા છે એ ક્યાં આત્મા છે. લાખ–કરોડ સમ્મેદશિખરની યાત્રા કરે ને ગિરનારની અને એ તો શુભરાગ છે. પરલક્ષી (ભાવ) એ તો રાગ છે. એ કોઈ ચૈતન્ય વસ્તુ નહીં.

હવે, ‘જો આવા લક્ષણ વડે જીવ પ્રગટ છે તો પણ અજ્ઞાની લોકોને તેનું અજ્ઞાન કેમ રહે છે ?’ —એમ આચાર્ય આશ્ચર્ય તથા ખેદ બતાવે છે :-

શ્લોક - ૪૩

[वसन्ततिलका]

जीवादजीवमिति लक्षणतो विभिन्नं
ज्ञानी जनोऽनुभवति स्वयमुल्लसन्तम्।
अज्ञानिनो निरवधिप्रविजृम्भितोऽयं
मोहस्तु तत्कथमहो बत नानटीति।।४३।।

શ્લોકાર્થઃ- [इति लक्षणतः] આમ પૂર્વોક્ત જુદાં લક્ષણને લીધે [जीवात् अजीवम् विभिन्नं] જીવથી અજીવ ભિન્ન છે [स्वयम् उल्लसन्तम्] તેને (અજીવને) તેની મેળે જ (-સ્વતંત્રપણે, જીવથી ભિન્નપણે) વિલસતું-પરિણમતું [ज्ञानी जनः] જ્ઞાની પુરુષ [अनुभवति] અનુભવે છે, [तत्] તો પણ [अज्ञानिनः] અજ્ઞાનીને [निरवधि-प्रविजम्भितः अयं मोहः तु] અમર્યાદપણે ફેલાયેલો આ મોહ (અર્થાત્ સ્વપરના એકપણાની ભ્રાન્તિ) [कथम् नानटीति] કેમ નાચે છે - [अहो बत] એ અમને મહા આશ્ચર્ય અને ખેદ છે ! ૪૩.

શ્લોક - ૪૩ ઉપર પ્રવચન

હવે જો આવા લક્ષણ વડે જીવ પ્રગટ છે તો પણ અજ્ઞાની લોકોને તેનું અજ્ઞાન કેમ રહે છે ? શું કહે છે હવે ? કે આ ભગવાન આત્મા ચૈતન્યમૂર્તિ- જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ, એની પર્યાયમાં ચૈતન્યલક્ષણ તો પ્રગટ છે, છતાં અજ્ઞાની કેમ એને નથી જાણતો ? અને રાગને પુણ્યની ક્રિયાને -દયા, દાન, વ્રતાદિને ધર્મ માને છે, શું થયું તારું અજ્ઞાન ? આવી વાતું પ્રભુ ! આ પ્રકારે આચાર્યદેવ આશ્ચર્ય અને ખેદ પ્રગટ કરે છે- ૪૩ છે ને ! શ્લોક ૪૩ છે.

जीवादजीवमिति लक्षणतो विभिन्नं
ज्ञानी जनोऽनुभवति स्वयमुल्लसन्तम्।
अज्ञानिनो निरवधिप्रविजृम्भितोऽयं
मोहस्तु तत्कथमहो बत नानटीति।।४३।।

શ્લોકાર્થઃ- (ईति लक्ष्णतः) એ પૂર્વોક્ત, જીવ ભિન્ન લક્ષણના કારણે શું કીધું ? રાગ નહીં, પુણ્ય પાપના ભાવ નહીં, શરીર, વાણી, રંગ નહીં-રંગને રાગથી ભિન્ન ભગવાન એવા ભિન્ન લક્ષણથી, કારણકે ભગવાનનું- ચૈતન્યપ્રભુ તો જાનન ચૈતન્ય લક્ષણ છે. એ લક્ષણને કારણે 'जीवात् अजीवम् विभिन्नं' - જીવથી અજીવ ભિન્ન છે. ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષિત પ્રભુ, એ કારણે જીવને અજીવ ભિન્ન છે. આહાહા

તેથી અજીવને તેની મેળે જ -સ્વતંત્રપણે, જીવથી ભિન્નપણે વિલસિત થતું -શું કહે છે ? પોતાની મેળે જ (સ્વતંત્રપણે) જીવથી ભિન્નપણે (વિલસતું-પરિણમતું) ધર્મી જીવને પોતાના જ્ઞાનલક્ષણથી લક્ષિત અનુભવ કરવાથી અજીવ -રાગાદિ તો ભિન્ન થઈ જાય છે, ભિન્ન જ (એ) રહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ઝીણી વાત ભાઈ ! અનંત કાળથી કોઈ એક સેકન્ડ ધર્મ કર્યો નથી ક્યારેય ! એ ચીજ કોઈ અલૌકિક હશે ને ! અને એનું ફળ પણ અલૌકિક છે ને !

એ પૂર્વોક્ત જુદાં લક્ષણથી 'ईति लक्षणतः' કહ્યું ને ! રાગને પરના લક્ષણથી ભિન્ન લક્ષણને કારણે (લક્ષણને લીધે) જીવથી અજીવ ભિન્ન છે. - ભગવાન જ્ઞાન લક્ષણથી લક્ષિત છે, તો અજીવ, અજીવ રાગાદિ એ ભિન્ન છે. 'स्वयं उल्लसन्तम्' તેને-અજીવને તેની મેળેજ -અપને આપ જ રાગાદિ -અપને આપ (પોતાની મેળે જ સ્વતંત્ર) જીવથી ભિન્ન-આહા ! રાગ, દયા, દાન, વ્રતના વિકલ્પ છે એ જ્ઞાનીને સ્વયં ભિન્ન ભાસે છે. પોતાના જ્ઞાનલક્ષણથી અનુભવ કરવાથી એ રાગાદિ લક્ષણ ભિન્ન રહે છે, આત્મામાં આવતા નથી. સ્વતંત્રપણે જીવથી ભિન્ન વિલસિત- (પરિણમતા) થકા ભિન્ન પરિણમિત થાય છે, જ્ઞાનીજન (ભિન્નપણે) અનુભવ કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? જીવથી અજીવનો ભિન્ન (પણે) અનુભવ કરે છે. ચૈતન્ય લક્ષણથી લક્ષિત ભગવાનનો અનુભવ કરવાથી, રાગાદિ ક્રિયાઓને ભિન્ન જાણે છે. 'જાણેલો પ્રયોજનવાન' - એ આવ્યું, એ શૈલી લીધી છે. ભિન્ન જાણે છે, એ શૈલી લીધી છે.

ચૈતન્ય લક્ષણ, એ બીજાં (જે લક્ષણો) અવ્યાપ્તિ, અતિવ્યાપ્તિ લક્ષણોથી ભિન્ન, એ ચૈતન્ય લક્ષણથી ભગવાન જાણવામાં આવ્યો, તો ધર્મીજીવને ચૈતન્યલક્ષણથી આત્માનો અનુભવ

થવાથી, અજીવના ભાવને ભિન્ન અનુભવે છે. એ પોતાના અનુભવમાં આવતા નથી. બીજી રીતે કહીએ તો.. ચૈતન્ય લક્ષણે લક્ષિત ભગવાનનો અનુભવ કરવાથી, જે રાગ બાકી છે, એ ભિન્ન અનુભવમાં નામ જુદાપણે–ભિન્ન જાણવામાં આવે છે. 'જાણેલો પ્રયોજનવાન' જે બારમી ગાથામાં કહ્યું (છે.) સમજાણું કાંઈ ? ભિન્ન જ્ઞાન–એનું ભિન્ન જ્ઞાન થાય છે. આવી વાતું આકરી ભારે, પરમ સત્ય તો આ છે ભાઈ ! આહાહાહા !

હવે, જ્ઞાનીજન અનુભવ કરે છે તો પણ અરેરે ! એવું હોવા છતાં પણ–જ્ઞાનના લક્ષણથી અંતર અનુભવ આત્માનો હોવા છતાં પણ, જ્ઞાનીને રાગ સ્વતંત્રપણે એનાં કારણે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, એ (રાગ) પોતાના અનુભવમાં આવતો નથી. એવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. છતાં અજ્ઞાનીને "निरवधिप्रविजृम्भितः अयं मोहः तु" અમર્યાદપણે ફેલાયેલો મોહ અરે, રાગમાં મારી ચીજ છે ને રાગથી લાભ થયો, એવી એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વની કેમ નાચે છે એમાં ? એમ કહ્યું ને 'निरवधि' – અરરે ! મોહ મારો છે ને રાગથી લાભ (થાય છે) નિરવધિ– મર્યાદારહિત મોહ છે– મહામિથ્યાત્વ મોહ છે, એમ કહે છે. આહાહાહા !

એ અમર્યાદરૂપથી ફેલાયેલો મોહ, સ્વ–પરની એકત્વબુદ્ધિ–ભ્રાંતિ, (કેમ નાચે છે) ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષિત અનુભવમાં આવવાવાળો, અજ્ઞાનીને અજીવ ભિન્ન રહે છે તો પણ અજ્ઞાનીને અજીવ અને આત્માના છે રાગ, આત્માનો છે રાગ, એવી ભ્રાંતિ મર્યાદારહિત મિથ્યાત્વ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે ? કથનમાત્રથી –કેમ નાચે છે કેમ મોહ થાય છે. પણ અહીં તો કહે ઈ નાચે છે કેમ કે અજ્ઞાની નાચી કેમ રહ્યાં છે મિથ્યાત્વમાં–એકત્વબુદ્ધિ છે ને ! ભગવાને કહ્યું મહાઆશ્ચર્ય ને ખેદ (અમને છે.) પછી કહે છે કે એ તો નાચે છે તો નાચો પુદ્ગલ, જીવને (એમાં) શું છે ? પણ અહીં તો પહેલાં અજ્ઞાની રાગથી એકત્વ માને છે તો મિથ્યાત્વથી નાચે છે ! આહાહાહા !

રાગ તો જ્ઞાનીઓને પણ આવે છે, પણ એ રાગ પર તરીકે જાણવામાં આવે છે પોતાનો છે એમ નહીં. સ્વપરની ભ્રાંતિ એકત્વ (બુદ્ધિની) કેમ નાચે છે ? એ અમને મહા આશ્ચર્ય છે, કેમ કે ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષ્ય પ્રત્યક્ષ પ્રગટ છે, એને છોડીને રાગની એકતાબુદ્ધિમાં મોહ કેમ નાચે છે ? કેમ પરિણમે છે ? આહાહાહા !

ઓહો ! આશ્ચર્ય છે અને ખેદ છે. મુનિ છે ને જરી રાગ છે. તો ખેદ છે. હવે આ (અજ્ઞાની) શું કરે છે ? ભગવાન અંદર ચૈતન્યલક્ષણે લક્ષિત બિરાજમાન, અને એને છોડીને આ રાગ–દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિનો રાગ એ મારો છે, એનાથી મને લાભ થશે, (એમ માનીને) નાચે છે (–પરિણમે છે) આ મિથ્યાત્વ કેમ નાચે છે ? આશ્ચર્ય ! આવી વાત છે.

જ્યારે જ્ઞાની ચૈતન્યલક્ષણનું (લક્ષ કરીને) ચૈતન્યલક્ષણે (આત્માને) અનુભવે છે, તો અજીવ ભિન્ન રહી જાય છે. તો આ અજ્ઞાની અજીવને એક માનીને મોહમાં કેમ નાચે છે ? પોતાના ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષિત આત્માને કેમ ભૂલી જાય છે ? આ તો મોટો સિદ્ધાંત છે– સિદ્ધ થયેલો સિદ્ધાંત–સિદ્ધાંત છે. જેમાં સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ હો એ સિદ્ધાંત છે– સમજાણું કાંઈ ? આનાથી સિદ્ધાંત એવો સિદ્ધ (થાય છે કે) સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ હો, સંસારની પ્રાપ્તિ હો (–થાય) એ સિદ્ધાંત જ નહીં. આચાર્ય છે, સંત છે–દિગમ્બર (સંત !) આનંદના અનુભવની (જેમની)

મહોર છાપ પડી છે- અતીન્દ્રિય આનંદ નામ મુનિને-સાચા સંત હોય એને તો અતીન્દ્રિય પ્રચુર આનંદ (હોય છે) આનંદની મહોરછાપ (જેમની છે) અતીન્દ્રિય આનંદનું પ્રચુર વેદન (વર્તે) છે. આ મુનિને રાગ છે થોડો તો (કહે છે મુનિરાજ કે) અરે, અજ્ઞાનીને કેમ (રાગ નાચે છે) અરે, આવી ચીજ પડી છે, ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષિત ! પ્રગટ ચૈતન્ય થવાવાળી ચીજ છે, એને છોડીને, આ રાગ મારો છે, રાગ લક્ષણ જીવનું છે (એમ) માનીને આ કેમ મોહમાં નાચે છે ? કહો, અમને આશ્ચર્ય થાય છે ! ચૈતન્ય-જ્ઞાન લક્ષણથી લક્ષિત, અનુભવમાં આવવાવાળો આત્મા, ધર્મીને તો એનો અનુભવ હોય છે, સમ્યગ્દૃષ્ટિને ચોથે ગુણસ્થાને, જ્ઞાનથી આત્મા જાણવામાં આવ્યો ત્યારે અનુભવ આત્માનો થાય છે. રાગનો નહીં, રાગ ભિન્ન છે. આહાહાહા ! ચોથા ગુણસ્થાનથી આંહી વાત છે.

અહીં તો મુનિ કહે છે, છઠ્ઠે ગુણસ્થાને મુનિ બિરાજે છે, આનંદમાં ઝૂલે છે, તો એમને વિકલ્પ આવ્યો, આ (કળશો) બનાવ્યા, એમાં કહે છે કે અરેરે પ્રભુ ! આ તારો (આત્મા) ચૈતન્યલક્ષણથી લક્ષિત પ્રભુ અંદર બિરાજે છે ત્યાં કેમ જતો નથી અને આ રાગ જે તારી કોઈ અવસ્થામાં, એ સકળ અવસ્થામાં વ્યાપ્ત નથી રહેતો, કોઈમાં છે, એવા રાગને પકડીને અજીવનો અનુભવ કેમ કરે છે ? આવી વાત છે. આવો ઉપદેશ જ સાંભળવો કઠણ પડે ! છે ? ઓલું તો એમ સહેલું ! અપવાસ કરો, વ્રત કરો, બાર વ્રત લ્યો ! પંચમહાવ્રત લ્યો ! એય સહેલું સટ, છે અજ્ઞાન ! આહાહાહા !

આંહી તો પરમાત્માએ કહેલી વાત, સંતો-દિગમ્બર સંતો, આડતિયા થઈને માલ દુનિયાને આપે છે. માલ લેવો હોય તો લ્યો પણ માલ તો આ જ છે. આહાહાહા ! ખેદ છે ને ! આંહી બીજે ક્યાં'ક ખુલાસો કર્યો છે ખેદનો... એમ કે જરી રાગ છે ત્યાં એમ કહ્યું છે. આમાં ખુલાસો નથી. એમ કે મુનિને પણ આમ થાય છે કેમ ? બીજે ક્યાંક આવ્યું છે, આવ્યું હતું ખેદ થાય છે કેમ ? એ તો છે મુનિ ! આત્મા (ના) આનંદનો અનુભવ (પ્રચુર વર્તે છે) પણ જરી વિકલ્પ છે.

તો.. આ શું કરે છે ? આહા ! પ્રભુ આ રાગનો અનુભવ કરીને, રાગનું વેદન કરીને, (રાગથી) આત્માને લાભ થાય છે એવું કેમ માનો છો ? આવા મોહમાં કેમ તમે નાચો છો ? દેવીલાલજી ? છે ? કરૂણા રાગ છે, પણ ત્યાં વિકલ્પ આવ્યો છે ને છદ્મસ્થ છે ને, વીતરાગ સર્વજ્ઞ હોય તો કાંઈ આવે નહીં ! આને (સાધક) એવું જાણે છે કે (રાગ) ભિન્ન છે, મારી ચીજ નહીં (છતા) પણ અજ્ઞાની એવું માને ? આવો આત્મા ભગવાન અંદર ચિદાનંદ પ્રત્યક્ષ બિરાજે છે અને જેની જ્ઞાનની પર્યાય, પ્રગટ લક્ષણ છે તો એ પ્રગટ લક્ષણના નમૂનાથી અંદર જવાય છે, એવો અનુભવ આ કરતા નથી ને આ એકલા રાગનો અનુભવ કરે છે, આશ્ચર્ય છે ! આહા ! ભગવાન ત્રિલોકનાથ ચૈતન્ય પ્રભુ બિરાજે છે અંદર, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ જ્ઞાનગંજ ! આનંદનો ગંજ ! પ્રભુ પ્રજ્ઞાબ્રહ્મ ! – જ્ઞાન અને આનંદનો પુંજ પ્રભુ આત્મા તો છે. આહા !

એમાં (આત્મામાં) રાગ કેવો ? નવતત્ત્વ છે ને ! તેમાં રાગ તો પુણ્ય તત્ત્વ છે. તથા (અશુભરાગ) પાપ તત્ત્વ છે, ભગવાન જ્ઞાયક તત્ત્વ (આત્મા) છે. બીજા તત્ત્વથી, બીજા તત્ત્વમાં મેળવી દે છે તો તત્ત્વ ભિન્ન રહેતા નથી, વ્રત-તપ-ભક્તિ પૂજા આદિ ભાવ એ કોઈ જૈન

ધર્મ છે નહીં, એ તો રાગ છે. આહાહાહા ! એ રાગને પોતાનો માનીને, ચૈતન્યના લક્ષણનો અનુભવ કેમ ભૂલી જાય છે તું ? સાક્ષાત (પ્રગટ) બિરાજે છે એને ભૂલી જાય છે ને ! આ શું ? તારી ચીજમાં નથી, એને પોતાના માનીને તું અનુભવ કરે છે મિથ્યાત્વભાવ છે, આશ્ચર્ય છે ! પ્રભુ તારી ચીજ પડી છે ને એને ભૂલીને (રાગને અનુભવે છે) આશ્ચર્ય થાય છે. અહીંયા તો એમ કહે છે. (આહા !) ક્ષણિક વિકૃત અવસ્થાને પોતાની માનીને, ત્રિકાળીને (નિર્મળાનંદને) ભૂલી જાય છે, આશ્ચર્ય છે ! આવી વાતું છે. આ સંતો કહે છે, દિગમ્બર મુનિઓ ભગવાન ત્રણ લોકનો નાથ કહે છે તે સંતો કહે છે. અહો બત અહો નામ આશ્ચર્ય અને બત નામ ખેદ ! ‘અહો બત’ – અહો ! આશ્ચર્ય (ને) બત–ખેદ, આ બે શબ્દો ! (કળશ–૨૨૨ માં ખેદનું આવ્યું છે) બસો બાવીસમાં છે ઠીક ! ખ્યાલમાં છે ને ! આંહી એ (ખેદ શબ્દનો) ખુલાસો નથી કર્યો, ત્યાં એ ખુલાસો કર્યો છે.

વળી ફરી મોહનો પ્રતિષેધ કરે છે ને કહે છે ‘જો મોહ નાચે છે તો નાચો’! અમે તો આત્મા આનંદસ્વરૂપ–જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. કેટલામું આવ્યું ? ૪૪

વળી ફરી મોહનો પ્રતિષેધ કરે છે અને કહે છે કે ‘જો મોહ નાચે છે તો નાચો ! તોપણ આમ જ છે’ :–

શ્લોક - ૪૪

(वसन्त-तिलका)

अस्मिन्ननादिनि महत्यविवेकनाट्ये
वर्णादिमान्नटति पुद्गल एव नान्यः।
रागादिपुद्गलविकारविरुद्धशुद्ध-
चैतन्यधातुमयमूर्तिरयं च जीवः।।४४।।

શ્લોકાર્થઃ- [अस्मिन् अनादिनि महति अविवेक-नाटये] **આ અનાદિ કાળના મોટા અવિવેકના નાટકમાં અથવા નાચમાં** [वर्णादिमान् पुद्गलः एव नटति] **વર્ણાદિમાન પુદ્ગલ જ નાચે છે,** [न अन्यः] **અન્ય કોઈ નહિ; (અભેદ જ્ઞાનમાં પુદ્ગલ જ અનેક પ્રકારનું દેખાય છે, જીવ તો અનેક પ્રકારનો છે નહિ;** [च] **અને** [अयं जीवः] **આ જીવ તો** [रागादि-पुद्गल-विकार-विरुद्ध-शुद्ध-चैतन्यधातुमय-मूर्तिः] **રાગાદિક પુદ્ગલ વિકારોથી વિલક્ષણ, શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુમય મૂર્તિ છે.**

ભાવાર્થઃ- **રાગાદિ ચિદ્‌વિકારને (-ચૈતન્યવિકારોને) દેખી એવો ભ્રમ ન કરવો કે એ પણ ચૈતન્ય જ છે, કારણ કે ચૈતન્યની સર્વ અવસ્થાઓમાં વ્યાપે તો ચૈતન્યના કહેવાય. રાગાદિ વિકારો તો સર્વ અવસ્થાઓમાં વ્યાપતા નથી–મોક્ષઅવસ્થામાં તેમનો અભાવ છે. વળી તેમનો અનુભવ પણ આકુળતામય દુઃખરૂપ છે. માટે તેઓ ચેતન નથી, જડ છે. ચૈતન્યનો અનુભવ નિરાકુળ છે, તે જ જીવનો સ્વભાવ છે એમ જાણવું. ૪૪.**

❄ ❄ ❄

શ્લોક - ૪૪ ઉપર પ્રવચન

अस्मिन्ननादिनि महत्यविवेकनाट्ये
वर्णादिमान्नटति पुद्गल एव नान्यः।
रागादिपुद्गलविकारविरुद्धशुद्ध–
चैतन्यधातुमयमूर्तिरयं च जीवः।।४४।।

આહાહા ! अस्मिन अनादिनि महति अविवेक–नाटये – અરેરે અનાદિ કાળના મહા અવિવેકના નાટકમાં અથવા નાચમાં વર્ણાદિમાન પુદ્‌ગલ જ નાચે છે न अन्यः અન્ય કોઈ નહિ; વર્ણને રાગ બધા વર્ણાદિ (માન) પુદ્‌ગલ (છે) એ નાચે છે, ચાર ગતિમાં પરિણમન કરે છે (એમાં) રાગ અને પુદ્‌ગલ નાચે છે, ભગવાન તો એ રાગમાં ને પુદ્‌ગલમાં છે નહીં આત્મા ! છે ? આત્મા જે આનંદસ્વરૂપ, ભગવાન આત્મા એ તો જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, એ તો રાગ અને પુદ્‌ગલમાં આવતો નથી, તો કહે છે કે અનાદિ કાળથી, એ શરીર–વાણી–મન–પુદ્‌ગલ જડ છે એમ જ પુણ્ય–પાપના ભાવ, દયા–દાન–વ્રતાદિના ભાવ પણ પુદ્‌ગલ છે, તો એ પુદ્‌ગલ નાચે છે તો નાચો ! આત્મા એમાં તો આવતો નથી. આહાહાહા ! આવી વાતું છે.

અનાદિ કાળથી મોટા અવિવેકનું નાટક, અવિવેકનું નાટક ! ભગવાન આનંદસ્વરૂપ–જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ ! એને છોડીને શુભ–અશુભ ભાવ રાગ–જે દયા–દાન–વ્રત–ભક્તિ–તપાદિના ભાવ થાય છે, એ પુદ્‌ગલ છે. એ જીવદ્રવ્ય નહીં. તો એ પુદ્‌ગલ નાચે તો નાચો, એમાં આત્મામાં શું આવ્યું ? આ વાણી તો જુઓ સંતોની. આહાહાહા !

વર્ણાદિમાન પુદ્‌ગલ –વર્ણાદિમાં રંગ, રાગ ને ભેદ બધું લઈ લેવું. વર્ણાદિમાન પુદ્‌ગલ જ નાચે છે, અન્ય કોઈ નહિ– એમાં આત્મા આવ્યો નથી. અભેદ જ્ઞાનમાં પુદ્‌ગલ જ અનેક પ્રકારનું દેખાય છે. શું કહે છે ? ભગવાન આત્માનો જ્ઞાનસ્વભાવનો અનુભવ થયો– અભેદજ્ઞાનનો અનુભવ થયો, તો રાગ આદિ પુદ્‌ગલપણે દેખાય છે–અનેક પ્રકારના દેખાય છે એ પુદ્‌ગલ દેખાય છે. ભગવાન છે એક, (એ) અનેક પ્રકારે નથી થતો. ભગવાન એટલે આત્મા હોં આ ! એ એકરૂપ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવથી બિરાજમાન છે. એનાથી વિરુદ્ધ રાગાદિભાવ–દયા–દાન–વ્રત–ભક્તિ, કામ–ક્રોધાદિ ભાવ એ પુદ્‌ગલ છે. અભેદજ્ઞાનમાં એ પુદ્‌ગલ જ અનેક પ્રકારના દેખાય છે એમ કહ્યું ને ! જીવ, અનેક પ્રકારનો નથી. આહાહા !

ભગવાન આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ એકરૂપે–અભેદ, એમાં રાગાદિ ભેદ, એમાં દેખાતા નથી. આહા ! આવી વાતું થાય, પકડવી કઠણ પડે ! હજી આ ઉપદેશ જ વિરલ થઈ ગયો છે. ‘વિરલા જાણે તત્ત્વને, વિરલા સાંભળે કોઈ’ – વિરલા જાણે કોઈ, વિરલા શ્રદ્ધે કોઈ, વિરલા સમજે કોઈ’ જીવ અનેક પ્રકારનો નથી, આ જીવ તો રાગઆદિથી –પુદ્‌ગલ વિકારથી વિલક્ષણ (છે.) ચૈતન્ય તત્ત્વ ભગવાન આત્મા–જ્ઞાયક–સ્વભાવભાવ આ પ્રભુ રાગઆદિ વિકારરૂપ ક્યારેય થતો નથી. પુદ્‌ગલ વિકારથી વિલક્ષણ છે, શુદ્ધ ચૈતન્યની મૂર્તિ – ચૈતન્યધાતુમય છે પ્રભુ ! શુદ્ધચૈતન્યધાતુમય– સહજાનંદપ્રભુ એ આત્મા છે, આ તો પુદ્‌ગલ–રાગાદિ નાચો તો નાચો, એમાં આત્માને શું છે ? વિશેષ આવશે. (શ્રોતા– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)